

# AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

*Əlyazması hüququnda*

## **İBTİDAİ SİNİF ŞAĞIRDLƏRİNİN DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN FORMALAŞMASINDA AİLƏ İLƏ MƏKTƏBİN BİRGƏ İŞİ**

İxtisas: 5804.01 – Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın  
və təhsilin tarixi

Elm sahəsi: Pedaqogika

İddiaçı: **Lalə Arif qızı Əbilova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi  
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

### **AVTOREFERATI**

**Bakı - 2024**

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Pedaqogika kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru,  
professor **Ləzifə Nağı qızı Qasimova**

Rəsmi opponentlər: pedaqogika elmləri doktoru, professor  
**Şəhla Qasım qızı Əliyeva**

pedaqogika elmləri doktoru, professor  
**Vidadi Cəmil oğlu Xəlilov**

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent  
**Vidadi Paşa oğlu Bəşirov**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.15 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: Tarix elmlər doktoru, professor  
\_\_\_\_\_ **Cəfər Məmməd oğlu Cəfərov**

Dissertasiya şurasının  
elmi katibi: Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent  
\_\_\_\_\_ **Mələk Əlislam qızı Zamanova**

Elmi seminarın sədri: Pedaqoji elmlər doktoru, professor  
\_\_\_\_\_ **Əməkdar elm xadimi**  
**Fərrux Abbas oğlu Rüstəmov**

## **İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI**

**Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi.** Müasir dövr milli hərəkətlərin genişlənməsi və dərinləşməsi ilə səciyyələnir. Azərbaycan xalqı bu dövrdə müstəqilliyini yenidən bərpa etməklə özünün soykökünə qayıdışa, keçmişin ibrət dərslərindən nəticə çıxarmağa xüsusi əhəmiyyət verir.

Xalqımız otuz ildən artıqdır ki, heç bir əsas olmadan qanlı faciələrlə üzləşərək hiyləgər erməni düşmənlərinə qarşı ölüm-dirim mübarizəsi aparmış, qırx dörd gündə düşmən üzərində qələbə çalaraq yenidən ır. Bütün bunlar soy kökünə əsaslanan Azərbaycan xalqında insani hissləri azaltmır, əksinə, babalarımızdan qalmış müqəddəs insanpərvərlik ənənələrinin qorunub saxlanmasına istinad edərək, fəlakətə məruz qalanlara əl tutmağa, onların dərдинə, kədərinə şərik olmaq kimi müqəddəs keyfiyyətləri kiçik yaşlarından uşaqlara şüurlu mənimsətmək qayğısını özlərinin ən ülvə, müqəddəs vəzifəsi hesab edirlər. Bu iş ilkin olaraq ailədən başlanıb məktəbdə genişlənilib inkişaf etdirilir.

Respublikadakı həyat tərzə sübut edir ki, insanların mədəniyyəti, onların təhsili, şüurluluq səviyyəsi yüksək olmasa cəmiyyətin tələblərindən irəli gələn vəzifələri yerinə yetirmək bir o qədər də asan olmaz. Bu hər şeydən əvvəl onunla əlaqədardır ki, bazar iqtisadiyyatına keçdiyimiz bir dövrdə insanların şüurluluq səviyyəsi artdıqca, onların dünyagörüşü genişləndikcə insanlar arasında yeni münasibətlərin inkişafı və onların yaradıcılıq fəallığı da bir o qədər artır və inkişaf edir. Həyat sübut etmişdir ki, insanların dünyagörüşü, təbiət və cəmiyyət haqqında əldə edilən bilik və ideyalar təcrübədə şüurlu surətdə dönə-dönə istifadə olunub sınaqdan çıxı-çıxa və bu prosesdə insanın hiss vədüşüncəsini birləşdirə-birləşdirə formalaşır və əqidəyə çevrilir, bu isə nəticədə davranış və rəftarda aydınlıq, daxili müəyyənlik yaradır.

Dünyagörüşünə yiyələnmiş adam ilk növbədə əqlinin qüdrətinə arxalanır, həyata, gələcəyə, qurub yaratmağa möhkəm etiqad bəsləyir, əqidəsi uğrunda fəal mübarizə aparır, cəmiyyətdəki yerini müəyyənləşdirə bilir. Məhz ona görə də yetişməkdə olan gənc nəslin ilk gündən elmi dünyagörüşü ruhunda formalaşması zərurəti bizdən mə-

nəvi cəhətdən pak, əxlaqi cəhətdən təmiz olan, təbiətdə və cəmiyyətdə baş verən hadisələrdən düzgün nəticə çıxarmağa qabil olan yeni insanın tərbiyə olunmasını tələb edir. Belə adam qabaqcıl və mütərəqqi ideyalarla yaşayır, cəmiyyətin rifahına xidmət edən hər şeyi əziz tutur, öz xalqının və vətəninə mənafeyinə dərin hörmət və sədaqət bəsləyir, bütün bunların insanda əməli nümayişi onun şüurluluq duyumunu, düşüncə tərzini və yetkinliyini meydana çıxardır. Əgər biz tarixi formasiyalara öləri səyahət etsək görərik ki, gənc nəsidə dünyagörüşünün formalaşması məsələsi mövcud cəmiyyətin mənafeyi baxımından həmişə aktual olmuşdur. Bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin təşəkkülü zamanı bu ideya bir çox cəhətdən daha böyük aktuallıq kəsb edir. Biz bunu aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

1. Azərbaycan dövləti demokratik düşüncəli, öz yurduna, dövlətinə, xalqına, adət və ənənələrinə sadıq, öz sərvətini hər an düşməndən qorumağa qadir olan və yüksək sivilizasiya mövqeyində dayanıb öz dəsti-xəttini tanıda bilən vətəndaşlar yetişdirilməsinə böyük ehtiyac hiss edir.

Bu gün cəmiyyətimizdə baş verən həm sosial iqtisadi və həm də siyasi dəyişikliklərin gənc nəsidə tərbiyə edilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən dünyagörüşünün mahiyyət və məzmununun yeniləşməsi bunu bizdən bir daha tələb edərək zərurətə çevirir.

2. Müasir elmi biliklərin təcrübədə yaradıcılıqla tətbiq olunması, onun dərinədən və şüurlu dərk edilməsi və mənimsənilməsi, kiçik məktəb yaşlı uşaqlarda ilk gündən dünyagörüşünün formalaşmasını zərurətə çevirir, çünki, bugünkü təhsil sistemimiz müasir məktəblinin təlim-tərbiyə səviyyəsinin mürəkkəb prinsiplər üzərində qurulmasını, hər bir məktəblinin təfəkkürünün inkişafını, o cümlədən onlarda əqli əməliyyatın inkişafına nail olmağı tələb edir.

3. Hazırkı dövrdə gənc nəslin kiçik yaşlarından elmi dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunması, onların mənsub olduğu dövlətin, millətin təhlükəsizliyi və çiçəklənməsi üçün məsuliyyət daşmasını şüurlu dərk etməyə istiqamətləndirir.

4. Kiçik məktəbyaşlı uşaqları elmi dünyagörüşü ruhunda tərbiyə etmək – onları dövlətin cari və perspektiv vəzifələrinin həllində fəal iştiraka, onun işlərini idarə etməyə, zəhmətsevərlik və sahibkarlıq

funksiyasını yerinə yetirməyə şüurlu və aktual istiqamətləndirmək vərdişi yaradır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz bu aktuallıqlar kiçik məktəbyaşlı şagirdlərdə elmi dünyagörüşünün formalaşmasının yeni istiqamətdə tədqiqata cəlb olunmasını zəruriyyətə çevirir. Bu problem o vaxt yüksək səviyyədə həyata keçirilə bilər ki, ailə bu işdə məktəbin yaxın köməkçisinə çevrilə bilsin.

Tədqiqata cəlb etdiyimiz bu problemin aktuallığı öncə orasındadır ki, uşaq və gəncləri ilk gündən cəmiyyətdə və təbiətdə baş verən müxtəlif xarakterli hadisələrin mahiyyətini dərk etməyə, ayrı-ayrı vəziyyətlərdən səmərəli çıxış yolunu müəyyənləşdirərək, özünün cəmiyyətdəki yerini və həyatı məsələləri qiymətləndirib ondan nəticə çıxarmağa istiqamətləndirməklə, onun gələcək həyat yolunu düzgün müəyyənləşdirməyə yönəldə bilməkdir.

Tədqiqata cəlb etdiyimiz “Kiçikyaşlı məktəblilərin elmi dünyagörüşünün formalaşmasında ailə ilə məktəbin birgə işi sistemi” adlı problemin tədqiqata çevrilməsinin səbəblərindən biri də bu problemin mahiyyət və məzmununun yeniləşməsi, ölkədə baş verən iqtisadi, siyasi, ideoloji amillərin, ailə münasibətlərinin, təhsil sahəsində aparılan islahatların günü-gündən genişlənməsi, şagirdlərin bilik səviyyəsində qabaqcıl müəllim və valideynlərin iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə olan ehtiyacın zərurətə çevrilməsi olmuşdur.

Bu kimi vəzifələrin həyata keçirilməsi zərurəti onu bir daha təsdiq edir ki, tədqiqata cəlb olunan problemin kiçik məktəb yaşlı uşaqlarda formalaşması üçün indi daha çox əlverişli mühit yaranmışdır. Belə ki, bu gün övlad tərbiyəsi ilə məşğul olan valideynlərin böyük əksəriyyətinin ali təhsili olmaqla yanaşı həm də onların böyük həyat təcrübəsi vardır. İctimai faydalı fəaliyyətə qoşulmaqla, onun mənə və məzmununu dərk edən uşaqlar bu prosesdə tapşırıqları birgə yerinə yetirməyi öyrənir, insanlara qayğı ilə yanaşır, bərabərlik, düzgünlük prinsiplərini pozanlara qarşı öz barışmazlıq vəzifə borclarını yerinə yetirirlər.

Ailə ilə məktəbin birgə işi prosesində kiçik məktəb yaşlı şagirdlərin elmi dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunmasının müvəffəqiyyəti onun elmi-pedaqoji və psixoloji əsaslara istinad etməsindən də çox asılıdır. Biz belə hesab edirik ki, bu sahədə və buna yaxın sahədə təd-

qiqat işləri ilə tanışlıq problemin səmərəli işlənilib başa çatmasında bizə xeyli köməklik göstərə bilər.

Problemlə bağlı pedaqoji-psixoloji ədəbiyyatı nəzərdən keçirərkən aydın olur ki, respublikamızda kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin elmi dünyagörüşü ruhunda formalaşmasında ailə ilə məktəbin birgə iş sisteminə həsr edilmiş tədqiqat işi aparılmamışdır. Məhz ona görə də öncə problemlə bu və ya digər sahədə əlaqəli olan tədqiqat işlərinə, monoqrafiya, kitab, kitabça və məqalələrə münasibətimizi bildirməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

Şagirdlərin elmi dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunmasına dair mövcud ədəbiyyatı bir neçə qrupa bölmək olar. Birinci qrupa klassik pedaqoqların problemlə bağlı əsərlərində, məqalə və kitablarında, çıxışlarında söylənilən fikirləri daxil etmək olar. Məsələn, Y.A.Komenski, İ.H.Pestalotsi, K.D.Uşinski, P.P.Blonski, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinski, N.M.Pinkeviç və başqaları şagirdləri dünyagörüşü ruhunda tərbiyə etməyin zəruriliyini əsərlərində əsaslandırmaqla yanaşı, həm də dünyagörüşü tərbiyəsinin ümumi, nəzəri əsaslarını şərh etmişlər.

İkinci qrup ədəbiyyata rus pedaqoqlarından B.P.Yesipov, N.K.Qonçarov, N.İ.Boldıryev, F.F.Korolyov, İ.M.Korotov, B.T.Lixaçev, T.A.İlina, Q.İ.Şukina, İ.P.Podlasiy, P.T.Pedkasistiy, İ.F.Xarlamov, Azərbaycanın tanınmış pedaqoqlarından Ə.Seyidov, M.A.Muradxanov, M.M.Mehdizadə, H.M.Əhmədov, N.M.Kazımov, Ə.Ş.Həşimov, B.A.Əhmədov, Z.İ.Qaralov, Y.Ş.Kərimov, Ə.Ə.Ağayev, Y.R.Talıbov, S.M.Quliyev, A.N.Abbasov, H.Ə.Əlizadə, Ə.X.Paşayev, F.A.Rüstəmov, L.N.Qasımova, R.M.Mahmudova, M.A.İsmixanov və başqalarının universitet və pedaqoji institutlar üçün yazdıqları pedaqogikaya dair dərslik və dərs vəsaitləri daxildir. Həmin əsərlərdə elmi dünyagörüşü tərbiyəsinin mahiyyəti, üsul və vasitələri ümumi şəkildə şərh olunur. Onu da qeyd edək ki, 70-ci illərdə pedaqogikadan yazılmış dərslik və dərs vəsaitlərində elmi dünyagörüşü tərbiyəsi anlayışının məzmununda bir qayda olaraq ən çox ateizm tərbiyəsinə üstünlük verilirdi. Həmin əsərlərdə irəli sürülən fikirlərin bir çoxu tədqiqat xarakteri daşımadığına görə elmi dünyagörüşünün mahiyyəti və məzmunu da sxematik səciyyə daşıyırdı. Bu əsərlərdə elmi dünyagörüşünü tərbiyə etməyin üsul və vasitələrinə az yer verilirdi.

B.P.Yesipov və N.K.Qonçarovun hazırlayıb nəşr etdirdikləri “Pedaqogika” kitabında (Pedaqoji məktəblər üçün tədris vəsaitidir) uşaqlarda elmi dünyagörüşünün təşəkkülü paraqrafında deyilir: “Məktəb qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri ibtidai məktəb şagirdlərində təbiətin və bəşər cəmiyyətinin inkişafının qanunauyğunluqları haqqında ibtidai təsəvvür və anlayışlar yaratmaqdır. Həmçinin müəlliflər elmi dünyagörüşünün tərbiyə edilməsinin yollarını dərslərdə yalnız sadalayıb keçmişlər”.

N.İ.Boldıyev, N.K.Qonçarov, F.F.Korolyov tərəfindən yazılmış pedaqogika dərslərində elmi dünyagörüşünün əhəmiyyətindən və onun tərbiyə edilməsi yollarından danışılır. Ancaq dərslərdə şagirdlərdə elmi dünyagörüşünün formalaşması faktı misallar əsasında yox, ümumi formada işıqlandırılır.

Dünyagörüşün məzmun əhatəsi və istiqamətinə aid yuxanda göstərdiyimiz əsərlərdəki həmin fikirlər qiymətlidir. Lakin bu dərslərdə dünyagörüşünün tərbiyə edilməsinin yolları sadəcə olaraq sadalanır. Şagirdləri bu ruhda tərbiyə etmək üçün heç bir faktik misal göstərilmir, həmçinin, dərslərdə şagirdlərin dünyagörüşünün ruhunda tərbiyə edilməsində valideyn və ictimaiyyətin rolu unudulur.

Üçüncü qrup əsərlərə namizədlik dissertasiyaları, kitab və kitabçalar daxildir. Azərbaycanda yazılmış namizədlik dissertasiyaları, Hacı Novruzovun dissertasiyası müstəsna olmaqla qalan dissertasiyalar fəlsəfi aspektdə yazıldığından demək olar ki, burada yaş xüsusiyyətləri və ailə ilə məktəbin birgə iş sistemi nəzərə alınmamışdır. Bu əsərlərdə ümumiyyətlə gənclərdə dünyagörüşünün formalaşmasının xüsusiyyətlərinə daha çox diqqət yetirilmişdir.

Beləliklə, mövcud ədəbiyyatın yığcam təsnifatından məlum olur ki, şagirdlərin elmi dünyagörüşü tərbiyəsi keçmiş sovet ittifaqı məkanında az-çox tədqiq edilsə də, lakin ayrılıqda götürüldükdə adları çəkilən müəlliflərin heç biri ümumtəhsil məktəbi strukturunda ilk pillə olan ibtidai siniflərdə şagirdlərin elmi dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunmasında məktəb və ailənin birgə işi sistem şəklində tədqiq olunmamışdır. Halbuki, bugünkü cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi, elmi-texniki tərəqqi, iqtisadi-sosial məzmunun yeniləşməsi, təhsilin şəxsiyyət yönümlülüüyü belə bir mövzunu daha da aktuallaşdırır və onun

ibtidai siniflərdən ailə ilə məktəbin birgə iş sistemi əsasında tədqiq olunmasını zərurətə çevirir.

Biz bunları və qabaqcıl məktəblərdə bu sahədə yaranmış zəngin təcrübəni əsas tutaraq həmin mövzunu tədqiq etməyi lazım bildik.

**Tədqiqatın obyektini** kiçik məktəbyaşlı şagirdlərdə dünyagörüşün formalaşdırılması təşkil edir.

**Tədqiqatın predmeti** – kiçik məktəbyaşlı şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında ailə ilə məktəbin birgə fəaliyyəti təşkil edir.

**Tədqiqatın məqsədi** ibtidai sinif şagirdlərində dünyagörüşün formalaşdırılmasının elmi-nəzəri əsaslarını təhlil etməkdən, təlim prosesində və sinifdən xaric tədbirlərdə kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşmasında məktəb və ailə təcrübəsindən istifadənin imkan və yollarını müəyyənləşdirmək ibarətdir.

**Tədqiqatın vəzifələri:**

- Dünyagörüşü anlayışının pedaqoji mahiyyətini açmaq, müasir nəzəri pedaqoji fikir mövqeyindən şərh etmək;

- Dünyagörüşünün inkişaf xüsusiyyətlərini, onun ən vacib üsul və vasitələri arasında olan əlaqələri tədqiq etmək;

- Problemlə bağlı elmi-pedaqoji, proqram-metodik və tədris ədəbiyyatını təhlil etmək;

- Təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasını təmin edən üsulları müəyyən edib, eksperimental surətdə həyata keçirmək;

- Şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında dərsləndirici tədbirlərin mövqeyini, valideynlərin bu sahədə nümunəsinin təsir gücünü müəyyənləşdirmək;

Aparılan eksperimentin nəticələri əsasında məktəb praktikası üçün tövsiyələr işləyib hazırlamaq.

**Tədqiqat metodları.** Öncə problemlə bağlı pedaqoji və metodik ədəbiyyat öyrənilmiş, təhlil edilmiş, müqayisələr aparılmış və elmi nəticələr çıxarılmışdır.

Məktəbin inkişafı ilə əlaqədar təhsilə aid sənədlər, müxtəlif qərar və göstərişlər öyrənilərək təhlil edilmişdir və həmçinin ibtidai siniflər üzrə proqram və dərslilər, müəllimlərin problemlə bağlı gündəlik dərslər və iş planları nəzərdən keçirilmişdir.

Müşahidə. Müəllimin bu üsuldən istifadə etməsində əsas məqsəd məlumat toplamaq olmuşdur. Toplanmış məlumat işlətdiyimiz digər üsulların müəyyənləşdirdiyi faktlarla birlikdə nəticələr çıxarmağa kömək göstərmişdir. Biz tədqiqat prosesində müşahidənin aşağıdakı növlərindən istifadə etmişik:

- xüsusi nəzarət altına alınmaq üçün fərd və kollektivdən seçilmiş şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında bilavasitə müşahidənin iştirakçısı olmuşuq;

Tədqiqatla bağlı Bakı şəhərinin 13, 20, 44, 46, 82, 158 sayılı ümumtəhsil məktəblərinin 50 ibtidai sinfində 950-dən artıq şagird üzərində müşahidə aparılmışdır. Həmçinin nəzərdə tutulan eksperimental siniflərdə 150-dən çox dərstdə iştirak edilmiş və problemlə bağlı qeydlər aparılmışdır.

- Müsahibə. Tədqiqatın gedişində problemlə bağlı çətinlikləri, qabaqcıl təcrübəni öyrənib, aşkara çıxarmaq üçün 20 məktəb rəhbəri, 100-dən çox müəllim və 500 şagirdlə müsahibə təşkil edilmişdir.

Anket sorğusu. Bakı şəhəri Yasamal rayonunun 13, 20, 158, Nəsimi rayonundakı 44, Nərimanov rayonundakı 82, Sumqayıt şəhərindəki 10, Xırdalan şəhərindəki 1 nömrəli ümumtəhsil orta məktəblərində 120 nəfər ibtidai sinif müəllimi, 300-dən çox şagird və 200 nəfərdən çox valideynlə şifahi və yazılı sorğu aparılmış, alınan cavabların təhlili tədqiq etdiyimiz problem baxımından müəyyən nəticələrin çıxarılmasına imkan vermişdir.

Pedaqoji eksperiment. Eksperiment üç mərhələdə aparılmışdır. Birinci mərhələdə mövcud vəziyyət öyrənilmiş; ikinci mərhələdə işlənib hazırlanmış iş sistemi tətbiq edilmiş; üçüncü mərhələdə isə əldə edilmiş nəticələr və səviyyələr müəyyənləşdirilmişdir. Övvəlki mərhələlərlə müqayisə aparılaraq təqdim olunan sistemin üstünlüyü təsdiq edildikdən sonra 7 məktəbin ibtidai siniflərində sınaqdan keçirilmiş, eksperimentdə qoyulmuş sistemin üstünlüyü bir daha təsdiq olunmuşdur.

### **Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.**

- ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesdə ailə ilə məktəbin birgə işi zamanı problemin həyata keçirilməsinin ardıcıl, sistemli, məqsədyönlü qoyulması zərurəti;

- pedaqoji prosesdə məktəbli şəxsiyyətinin elmi dünyagörüşü ruhunda formalaşmasına, onların əxlaqi-mənəvi, estetik, fiziki tərbiyəsinə təsirinin dərəcəsi;

- ailə ilə məktəbin vəhdəti prosesində məktəbli şəxsiyyətinin elmi dünyagörüşü ruhunda formalaşdırılmasının imkanları;

- ibtidai sinif şagirdlərinin elmi dünyagörüşünün məqsədyönlü təşkilində ibtidai sinif müəllimlərinin pedaqoji ustalığı və metodik səriştəliliyinin yüksəldilməsinin əhəmiyyəti.

**Tədqiqatın elmi yeniliyi** ondan ibarətdir ki, ibtidai siniflərdə pedaqoji prosesdə kiçikyaşlı məktəblilərin elmi dünyagörüşü ruhunda tərbiyəsində ailə ilə məktəbin birgə işinin təsiri öyrənilmiş, onun nəzəri, tətbiqi əsaslan və bu istiqamətdə “Azərbaycan dili”, “Həyat bilgisi”, “Əmək təlimi”, “Riyaziyyat” və s. fənlərin potensial imkanları aşkara çıxarılmış, onların daha optimal və səmərəli yolları müəyyənləşdirilmişdir.

**Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti.** Tədqiqatın nəticələri müəllim və valideynlər arasında müzakirə etmək məqsədilə “Kiçik məktəb yaşlı şagirdlərinin dünyagörüşünün formalaşmasına ailə və məktəbin birgə iş sistemi” mövzusunda tədqiqat işini Yasamal rayonunun 13, 20, 158, Nəsimi rayonundakı 44, Nərimanov rayonundakı 82 sayılı, Ağdam rayonunun məktəbində hazırlanıb keçirilən elmi konfranslarda məktəb və sinif valideyn yığıncaqlarında məruzə ilə çıxış olunmuşdur.

**Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti** ondan ibarətdir ki, tədqiqatdan alınan nəticə və təkliflərdən ibtidai sinif müəllimləri, valideynlər bəhrələnərək, bu istiqamətdə işlərini daha yüksək səviyyədə qura bilirlər. Tədqiqat bu işin praktik yollarını faktlar əsasında göstərir. Tədqiqatın nəticələrindən təlim və tərbiyə işinin məzmununu müəyyənləşdirərkən və şəxsiyyət tərbiyəsi üzrə proqram hazırlayarkən, o cümlədən dərslikləri təkmilləşdirərkən istifadə etmək mümkündür.

**Aprobasiya və tətbiqi.** Dissertasiyada irəli sürülən əsas müdəalər, dövrü elmi mətbuatda, elmi-praktik konfransların sənədlərində tezis şəklində öz əksini tapmışdır. Dissertasiya Təhsil problemləri İnstitutunun təhsilin konseptual problemləri şöbəsində və BDU-nun Pedagogika kafedrasının seminarlarında müzakirə edilmiş, açıq müdafiəyə təqdim olunmuşdur. Müəllifin mövzu ilə əlaqədar 5 elmi mə-

qaləsi konfrans materialında dərc edilmişdir.

**Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı.** Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Pedagogika kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

**Dissertasiyanın strukturu.** Dissertasiya giriş, 3 fəsil, 8 paraqraf, nəticə və təkliflərdən, 127 adda ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın ümumi həcmi 162 səhifə, 263991 işarədir. Giriş – 11 səhifə, 19919 işarə, I fəsil – 51 səhifə, 91892 işarədən (1.1. – 8 səhifə, 15064 işarə; 1.2. – 13 səhifə, 25705 işarə; 1.3. – 30 səhifə, 49111 işarə), II fəsil – 53 səhifə, 91481 işarədən (2.1. – 21 səhifə, 36806 işarə; 2.2. – 18 səhifə, 29958 işarə; 2.3. – 5 səhifə, 8636 işarə; 2.4. – 9 səhifə, 15953 işarə), III fəsil – 29 səhifə, 54690 işarədən (3.1. – 12 səhifə, 21367 işarə; 3.2. – 6 səhifə, 12952 işarə; 3.3. – 11 səhifə, 20269 işarə), nəticə – 3 səhifə, 6127 işarədən, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 9 səhifədən ibarətdir.

## TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiqatın aktuallığı əsaslandırılmış, onun obykti, predmeti, məqsədi, elmi fərziyyəsi, məqsədindən və elmi fərziyyəsinədən doğan vəzifələri, metodoloji əsasları şərh olunmuş, eyni zamanda istifadə olunmuş tədqiqatın əsas üsulları, elmi yenilikləri, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, müdafiəyə çıxarılan müddəaları və ümumi nəticələri barədə qısa məlumat verilmişdir.

“İbtidai sinif şagirdlərində dünyagörüşün formalaşmasının elmi-nəzəri əsasları” adlanan **birinci fəsil** özündə üç paraqrafı birləşdirir. Fəslin **birinci paraqrafı** “İbtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün formalaşdırılmasının mahiyyəti və məzmunu” adlanır. Paraqrafda göstərilir ki, dünyagörüşü bütövlükdə bütün dünya, təbiət və cəmiyyətin inkişaf qanunları haqqında baxışların ümumiləşdirilmiş sistemidir, insanın öz fəaliyyətinin mənasını və bəşəriyyətin taleyini anlaması və qiymətləndirməsidir. Uşaqlarda dünyagörüşün formalaşdırılması və inkişafı uzunmüddətli və dialektik prosesdir. Dünya-görüşün tərbiyə edilməsinin ilk mərhələsi ailədə həyata keçirilsə də, amma onun mahiyyəti və məzmununun elmi əsasları məktəbə məxsusdur. Məktəb böyüməkdə olan nəsli yeni həyat qura bilməsini,

məqsədə doğru irəliləyən yolda çətinlikləri aradan qaldırması yollarını müəyyənləşdirə bilmək imkanları formalaşdırır. Məktəb ibtidai sinif şagirdlərində dünyagörüşü yaratmaq üçün təbiətin və cəmiyyətin inkişafının qanunauyğunluqları haqqında ibtidai təsəvvür və anlayışlar yaradır. Onların dünyagörüşünün formalaşdırılmasının təyinedici şərti biliklərin davamlı əqidəyə çevrilməsidir ki, bu da kiçik məktəblilərin davranış prinsiplərini və motivlərini təşkil edir. Dərk edilmiş əqidə olmadıqda müvafiq xarakterli faktları və ümumiləşdirmələri yalnız formal mənimsəmək olar. İctimai həyat hadisələrinin şagirdlər tərəfindən öyrənilməsi sayəsində bir sıra məfhumlar və ideyalar dərk edilərək mənimsənilir. Dünyagörüşü hadisələrin mahiyyətinə nüfuz etməyə, onların daxili ziddiyyətlərini aydınlaşdırmağa, inkişaf meyllərini müəyyən etməyə, mühüm məsələlərin və vəzifələrin həll edilməsi metodlarını müəyyənləşdirməyə kömək edir. Kiçik məktəblilərdə dünyagörüşün formalaşdırılmasının mahiyyəti və məzmunu mürəkkəb və çoxcəhətli bir prosesdir. Onların bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasının mərkəzində ailə ilə məktəbin birgə apardığı işin sistemi dayanır. Kiçik yaşlı məktəblilərin dünyagörüşün əsaslarına yiyələnmələri üçün onları təkcə müvafiq fənlərlə bağlı biliklərlə silahlandırmaq kifayət deyildir, bunun üçün sadə fakrları ümumiləşdirmək, onlara dünyanın mövcud qanun və qanunauyğunluqlarını dərk etdirmək, fakt və hadisələrin mahiyyətini anlatmaq və şagirdlərin şüurunda bunları möhkəmləndirməyi bacarmaq lazımdır. Şagirdlərin dünyanın mövcud mahiyyətini öyrənmələrini, təbiət və cəmiyyəti daim dəyişmə və inkişafda görmələrini, baş verən hadisələri sadə şəkildə, olduğu kimi izah etməyi bacarmalarını onlarda formalaşdırmaq onların dünyagörüşünə xidmət edir.

Fəslin **ikinci paragrafı** “Problemin elmi-pedaqoji və metodik ədəbiyyatda qoyuluşu” adlanır. Paragrafda tədqiq olunan məsələ ilə bağlı öyrəniləcək ədəbiyyatlar dörd qrupda birləşdirilmişdir. Birincisi, klassik pedaqoqların problemlə bağlı əsərləri və dəyərli fikirləri, dərslik və dərs vəsaitlərində problemin yeri, ikinci, metodik ədəbiyyatlarda problemin işlənmə səviyyəsi, üçüncüsü, monoqrafiya və ya müvafiq ədəbiyyatlarda problemin öyrənilməsi. İddiaçı dərslik və dərs vəsaitlərində dünyagörüşünün yerini göstərməklə bərabər, dərslik müəlliflərinə tədqiq olunan məsələ ilə bağlı arzu və istəkləri-

ni, əks olunması zəruri olan məsələlərin şərh edilməsinin zəruriliyini də göstərmişdir. Klassik pedaqogikaya müraciət edən müəllif onların əsərlərindən iqtibas gətirilməsini zəruri saymışdır. Tədqiqatda görkəmli çex pedaqoqu Y.A.Komenski, rus pedaqoqu K.D.Uşunski, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinski, o cümlədən, Azərbaycanın M.F.Axundov, M.T.Sidqi, H.B.Zərdabi kimi şəxsiyyətlərinin əsərləri və fikirləri böyük yer tutur. K.D.Uşunski qeyd edirdi ki, şəxsiyyətin dünyagörüşünün inkişafı o zaman təmin edilir ki, onun intellektual, əxlaq, əmək, bədii və digər fəaliyyəti iş prosesində həyata keçirilir. V.A.Suxomlinski “Vətəndaşın doğulması” əsərində göstərirdi ki, dünyagörüşü əqidəsi o zaman şəxsiyyətin mənəvi nailiyyəti olur ki, fikir ürəyi əsir edir, hisslər oyadır. Soyuq ürəkdə yüksək hisslər, arzular, ideyalar, ideallar ola bilməz<sup>1</sup>. H.B.Zərdabi məktəblə ailənin birgə fəaliyyətinə yüksək dəyər verərək göstərir ki, uşaqlar yaxşını da, pisi də ailədə görürlər. Tərbiyənin ilk mənbəyi ailədir. Buna görə də məktəb ailəyə kömək etməli, övladların tərbiyəsində çətinlik çəkən valideynlərə pedaqoji məsləhətlər verməlidir<sup>2</sup>. Paraqrafda müxtəlif illərdə problemli bağlı tədqiqat işləri ilə bərabər, son dövr yazılan və tədqiq olunan əsərlərin təhlilinə geniş yer verilmişdir.

Fəslin **üçüncü paraqrafı** “Şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında ibtidai siniflərin proqram və dərsliklərinin imkanları və məktəb təcrübəsinin təhlili” adlanır. Üçüncü paraqrafda problemin həyata keçirilməsinin vəziyyətini öyrənmək üçün tədqiqata cəlb edilər məktəblərin ibtidai sinif müəllimləri ilə sorğular keçirilmiş, onların dərslərində iştirak edilmiş, tədqiq olunan məsələnin həyata keçirilmə vəziyyəti öyrənilmişdir. Aydın olmuşdur ki, ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunması zəruri məsələ olsa da, sinif müəllimləri tədris prosesində bu məsələyə toxunmağı və ya onun gündəmə gətirilməsini lazım bilməmişlər. Sinif müəllimlərinin məktəblə zəif əlaqəsi də bu problemin həllini kölgədə qoymuşdur. Halbuki, şagirdlərin dünyagörüşünün bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının mərkəzində ailə ilə məktəbin birgə apardığı işin sistemi durur. Paraqrafda iddiaçı I-IV siniflərin Azərbaycan dili dərslərində verilmiş mətnləri qruplaşdırarkən aydın ol-

---

<sup>1</sup> V.A.Suxomlinski. Vətəndaşın doğulması. Bakı, Maarif, 1975, s.229

<sup>2</sup> H.B.Zərdabi. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Azərnəşr, 1960, s.88

muşdur ki, I-IV siniflərin Azərbaycan dili dərsliyində verilmiş mətnlərin bir qismi birbaşa və dolayısı ilə şagirdlərdə dünyagörüşün formalaşdırılmasına xidmət edir.

**Cədvəl 1.3.1**

**I sinfin “Azərbaycan dili” dərsliyində şagirdlərdə dünyagörüşün formalaşdırılmasına birbaşa və dolayısı yolla təsir göstərən mətnlər**

| <b>fənn</b>                       | <b>Dərslikdəki bölmələr</b> | <b>Şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasına birbaşa təsir göstərən mətnlər</b> | <b>Dolayısı yolla təsir göstərən mətnlər</b> |
|-----------------------------------|-----------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|
| <b>“Azərbaycan dili” dərsliyi</b> | I bölmə                     | “Mənim ailəm”, “Rəmin və dostları”, “Məktəb bazarlığı”, “Babamın hədiyyəsi” və s.    | “Bazarda”, “Ağac”, “Gəzinti”, “ZooParkda”    |
|                                   | II bölmə                    | “Bayramlar ayı”, “Stolüstü idman oyunları”                                           | “Yanğın”                                     |
|                                   | III bölmə                   | “Dənizdə”, “Göy göldə”, “İdman” “Gigiyena qaydaları”, “Sağlam qida”                  | “Gün rejimi”                                 |
|                                   | IV bölmə                    | “Göyqurşağı”, “Bozqulaq”                                                             | “İlbiz”                                      |
|                                   | V bölmə                     | “Nağıllar” “Xəyal dünyası”, “Heyvanlar haqqında nağıllar”                            | “Tap görün”, “Novruz bayramı”                |
|                                   | VI bölmə                    | “Vətən nədir”, “Vətənimizi tanıyaq, Vətənimizi sevak”, “Çağırırı Vətən”              | “Ağac hər dərdə əlac”, “Canavar məsləhəti”   |
|                                   | VII-VIII bölmələr           | “Yaxşı nədir, pis nədir”, “Dostluq köməyi, yaxşı hərəkət”                            | “Almalar”, “Kələm yarpağı”                   |

### Cədvəl 1.3.2

## II sinfin “Azərbaycan dili” dərsliyində şagirdlərin dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunmasında ailə ilə məktəbin birbaşa və dolayısı yolla təsir göstərə biləcək mətnlər

| Fənn                       | Dərslikdəki bölmələr | Şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasına birbaşa təsir göstərən mətnlər                                                       | Dolayısı yolla təsir göstərən mətnlər                             |
|----------------------------|----------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| “Azərbaycan dili” dərsliyi | I bölmə              | “Bilik günü”, “Vətən”, “Bayraqlar”, “Novruz bayramı”, “Əbədi məşəl”, “Qədim xalça”                                             | “Kitab”                                                           |
|                            | II bölmə             | “Göy qurşağı”, “Müşahidə edin”, “Təbiət və biz”, “Güllünün çayı” mətnlərin məzmunu ilə əlaqədar verilmiş suallar və tapmacalar | “Bənövşə”                                                         |
|                            | III bölmə            | “Məhəmməd Peyğəmbərin yaxşılıq haqqında fikirləri”, “Yaxşı yoldaşın təsiri”, “Balıq, ördək və xərçəng”, “Yalan”                | “Bənövşə”<br>“Adsız hekayə”,<br>“Gülgünün gücü”                   |
|                            | IV bölmə             | “Payızda”, “Canlılar”, “Müşahidə edin”, “Bitkinin hissələri”, “Yarpaq niyə saralır”                                            | “Bizim bağda”, “Günəş və külək”, “Meşə insanlara necə kömək edir” |
|                            | V bölmə              | “İki kotan”, “Faydalı həşəratlar”, “Hörümçək və ipəkqurdu”, “Yaşar sənət seçir”                                                |                                                                   |

### Cədvəl 1.3.2-nin ardı

|            |                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                                |
|------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|
| VI bölmə   | “Ailə hüququ”, “Qadınlar bayramı”, “Qoca baba və nənə”, “Altı çörək”, “Pişik və qaraquş”, “Ceyran ovu”, “Doğma ailə” mövzusunə aid tapşırıqlar, “Yırtıcı quşlar”                                                                                               | “Adsız hekayə”, “İsti ana qucağı”                              |
| VII bölmə  | “Pis adət”, “Padşah və alim”, “Xoruz və sərçə”, “Dəvə və tülkü”, “Getdin gördün”, “Yanıltmac”, “Şirin vəfası”, “Aslan və iki öküz”, “Bayatı”, “Cəsarətli səfir”, “Haqqı nahaqdan seçək” mövzusunə aid suallar və tapşırıqlar, “Müşahidə edin”, “Sınmış səhəng” | “Vəhşi heyvanlar”, “İlk qar”, “Qış gəldi”, “Yeni il”           |
| VIII bölmə | “Müşahidə edin”, “Qar altında həyat”, “Sınmış səhəng”, “Meşə həkimi”                                                                                                                                                                                           | “Qış gəldi”, “Adsız hekayə”, “Yeni il”                         |
| IX bölmə   | “İnsana məhəbbət”, “Buyurun əyləşin”, “Uşaqlıq xatirəsi”, “Xəsis və dilənçi”, “Yoxsul balıqçı”                                                                                                                                                                 | “Çörək”, “Əkirik, yeyirlər”, “Ehtiyatlı olun”, “Yalançı çoban” |

### Cədvəl 1.3.3

**III sinfin “Azərbaycan dili” dərslərində məktəblə ailənin əlaqəsinin şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasına birbaşa və dolayısı yolla təsir göstərən mətnlər**

| <b>Fənn</b> | <b>Dərslərdəki bölmələr</b>           | <b>Birbaşa təsir göstərən mətnlər</b>                                                                                                      | <b>Dolayısı yolla təsir göstərən mətnlər</b> |
|-------------|---------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------|
|             | I bölmə “Ailə və məktəb”              | “Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni”, “Məktəbdə bir gün”, “Balaban”, “Eşitmək və dinləmək”, “İki alma”, “Tam məxvi”, “Yaşıl karandaş” | “Ünsiyyət nədir”                             |
|             | II bölmə “Mənəvi dəyərlər”            | “Qənaətçilik”, “Qartalın təşəkkülü”, “Parkda hadisə”                                                                                       | “Qeybət”, “Təkər”                            |
|             | III bölmə “Sirli dünya”               | “Ağac”, “Leylək və bülbül”, “Hə, yoxsa bəli”, “Qar danəsi”                                                                                 | “Qar ağacının kölgəsi”, “İki gül”            |
|             | IV bölmə “Sevimli qəhrəmanları        | “Göyçək Fatma”, “Qaraca çoban”                                                                                                             |                                              |
|             | V bölmə “Tarixi şəxsiyyətlər”         | “Müdrək rəhbər”, “Müəllimdən hədiyyə”, “Şah İsmayıl”, “Hacı Zeynəlabdin”, “Bahalı xalça”, “İstedadlı şagird”                               | “Rəqəmlərin tarixi”                          |
|             | VI bölmə “Bayramlar və tarixi günlər” | “İlaxır çərşənbələr”, “18 Oktyabr – Müstəqillik günü”, “Bayram payı”, “Dini bayramlarımız”                                                 | “Yaşasın hüquqlarımız”                       |

### Cədvəl 1.3.3-ün

|                                |                                                                                                                        |                         |
|--------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|
| VII bölmə<br>“Hikmət xəzinəsi” | “Kərpic kəsən kişinin dastanı”, “Əkinçi və oğlu”, “Ata sözünün qiyməti”                                                | “Tamahkar ağa və çoban” |
| VIII bölmə<br>“Mədəni irsimiz” | “Peşələr necə yaranır”, “Qobustan”, “Yallı rəqsi”, “Gəncə darvazası”, “250 yaşlı xalça”, “Şirvanşahlar sarayı”, “Buta” | “Hop-hop”               |

Cədvəllərdən də göründüyü kimi dərslikdə verilmiş mətnlərin xeyli hissəsi məktəblə ailənin əlaqəsi imkanının yaranmasını reallaşdırırsa da, o cümlədən şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında onların birgə fəaliyyətini təmin etmiş olur.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində “Təlim prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında qabaqcıl məktəb və ailə təcrübəsindən istifadənin imkan və yolları” adlanır. Üç paraqrafı özündə birləşdirən fəslin birinci paraqrafı I-IV siniflər üzrə “Azərbaycan dili” fənninin tədrisində qabaqcıl məktəblilərin iş təcrübəsinin təhlili və ondan istifadə yolları” adlanır. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşdırılması sahəsində müəllimlərin müəyyən hissəsi maraqlı deyildilər. Müəllimlərin bəziləri dərstdə didaktik məqsədlə bərabər, tərbiyəvi məqsədi də vacib məsələ kimi gündəmə gətirirlər, bir qisim müəllimlər isə dərstdə tərbiyəvi məqsədi nəzərdən qaçıdır, dərslər yalnız didaktik məqsədini zəruri sayırlar. Bunu Bakı şəhərində və respublikanın bir neçə rayonlarında sinif müəllimləri ilə aparılan anket sorğuları, söhbətlər və onlardan bəzilərinin dərslərində iştirak etməklə aydın görmək oldu. 200 nəfər məktəb müəllimləri ilə aparılan müsahibədən alınan nəticəyə görə:

54 faizi hər hansı bir mövzunu tədris edərkən onun şüurlu mənimsənilməsi üçün hər bir söz ifadə və cümlənin mənası üzərində düşünür, problemin düzgün həlli üçün müqayisələr aparmaq məqsədi ilə müvafiq material toplayır. Bu kimi müəllimlər həm də dərslikdəkindən əlavə məlumatlar vermək üçün müxtəlif vasitə və yollarla onu digər fənlərlə əlaqələndirir. Bu isə şagirdlərin fəallığını artırmaq

üçün şərait yaradır; 12 faizi demək olar ki, şagirdlərin dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunmasını qarşıya məqsəd qoymur. Onlar dərslidəki materialları bir növ mexaniki şəkildə şagirdlərə oxudur, onların həyatla, cəmiyyətin dünəni, bugünü və gələcəyi ilə əlaqələndirmir, tərbiyəvi nəticə çıxarılmasına əhəmiyyət vermirlər; 7,5 faizi şagirdlərin dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunması üçün ancaq sinifdəki oxuduqları materiallarla kifayətlənirlər. Sinifdən xaric tədbirlərin gücündən demək olar ki, istifadə etmirlər; 14 faiz şagirdlərin dünyagörüşü ruhunda tərbiyə edilməsində milli ruhda tərbiyəni millətçilik ruhunda tərbiyə kimi başa düşürlər. Nəticədə uşaqlarda milli münasibətlər düzgün tərbiyə olunmur. Onlarda başqa millətlərin nümayəndələrinə xor baxmaq, ümumbəşəri münasibətlərə məhəl qoymamaq, dünya xalqları arasında öz yerini görməmək kimi xoşagəlməz baxışlar yaranır; 9 faiz şagirdlərin dünyagörüşü ruhunda tərbiyəsi üzrə işi tərbiyənin digər sahələri ilə əlaqələndirmirlər.

Aparılmış sorğulardan o da məlum oldu ki, müəllimlərdən 3,5 faizi uşaqların dünyagörüşü ruhunda tərbiyəsi işinə həddən artıq yer ayırırlar ki, bu da tərbiyənin digər sahələrini hətta dərsin təlim məqsədini də kölgədə qoyur.

Yuxarıdakı sorğulardan aldığımız nəticədən belə qənaətə gəlirik ki, müəllimlərdə bu mühüm problemə laqeyd münasibətlə yanaşı, ona kompleks şəkildə yanaşmamaq halları (54 faiz) daha çox özünü göstərir. Sonuncu hal pedaqoji cəhətdən daha ciddi nöqsan sayıla bilər.

Fəslin **ikinci paragrafı** “Həyat bilgisi” fənninin tədrisində ibtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün formalaşdırılmasının imkan və yolları” adlanır. Paraqrafda göstərilir ki, I-IV siniflərdə tədris olunan “Həyat bilgisi” fənni problem baxımından böyük imkanlara malikdir. Qeyd etmək lazım bilinir ki, bu fənn bütünlüklə ibtidai sinif şagirdlərinə canlı və cansız təbiət haqqında geniş məlumat verməklə, həm də bu təbiət hadisələri üzərində müntəzəm müşahidə aparmaqla onların dünyagörüşünün formalaşmasına təsir göstərmək olur. Bu fənnin tədrisi prosesində şagirdlər doğma diyarda insanların əməyi, təbiətdə və insanların əməyində fəsil dəyişiklikləri haqqında elmi sirlərə yiyələne bilirlər. Bu fənnin tədrisi prosesində şagirdlər həm də təbiətdə əşya və hadisələr arasında qarşılıqlı əlaqənin sirlərini öyrənərək oradakı dəyişikliklərin insan əməyinə təsirini dərk edirlər. Dərslidə

yə daxil edilmiş hər bir bölmənin məzmunu şagirdlərin dərk etmə imkanlarına, onların təfəkkür formalarına uyğun qurulmuşdur. I sinifdə tədris olunan “Məktəbə başlarkən”, “Təbiətdə nələr var”, “Mən ətrafımı təmiz saxlamalıyam”, “Sağlamlığımız və təhlükəsizliyimiz”, “Torpaq”, “Gigiyena qaydalarına necə əməl etməli”, “Fəsillər necə dəyişir?”, “Təmizliyi qoruyaq”, “Sağlam həyat tərzini”, “Qarşıda yay tətilidir” (III sinif); “Yeni dərs ili”, “Fədakarlıq”, “Vətəndaşlıq”, “Dini dəyərlər” (IV sinif) və s. bu qəbildəndir.

“İbtidai siniflərin riyaziyyat dərslərində şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasının imkanları və qabaqcıl məktəb təcrübəsinin təhlili” adlanan **üçüncü paragrafda** göstərilir ki, riyaziyyatın öyrənilməsi ibtidai sinif şagirdlərində məntiqi təfəkkürün, dünyagörüşünün formalaşdırılmasına kömək edir, həm də onlarda dərk etmə qabiliyyətinin, ictimai faydalı əməyə vicdanlı münasibətin və Vətənə məhəbbət hissinin yaranmasına imkan yaradır. Bu dərslərdə uşaqlar həyatda rast gəldikləri məsələlərin həlli zamanı müstəqil çalışmaq, öz ağllarının, təfəkkürlərinin gücünə inam yaratmaq, təsəbbüskarlıq zəhmətə qatlaşmaq kimi keyfiyyətlərə yiyələnirlər ki, bu da onlarda dünyagörüşün formalaşmasına böyük köməklik göstərir. Riyaziyyat dərslərində müəllimlər şagirdlərin əqli inkişafına nail olmaq üçün müxtəlif üsul və vasitələrdən istifadə edirlər ki, bu istiqamətdə ailənin imkanlarını da nəzərə alırlar. Problemin tədqiqi prosesində 150 müəllimə riyaziyyatın tədrisində şagirdlərdə dünyagörüşün formalaşdırılması üçün nə kimi imkanlarının olduğunu, 30 valideynə uşaqlarının dünyagörüşünün formalaşdırılması üçün məktəblə əlaqəniz varmı? sualı ilə müraciət etdikdə müəllimlərdən 75 nəfəri “riyaziyyat dərslərinin qarşısında duran əsas məqsəd şagirdləri məsələ və misal həllinə alışdırmaqdır”; digər müəllimlərdən 45 nəfəri “Riyaziyyatın tədrisi şagirdlərin zehni fəallığını artırmaqla yanaşı, həm də onların dünyagörüşünü formalaşdırır - deyə məlumat vermişlər. 45 nəfər müəllim isə sualları cavablandırmaqdan çəkinmişlər. Valideynlərin isə 19 nəfəri suallara heç bir cavab vermək istəməmişlər. Bütün qeyd olunanlara əsaslanaraq demək olar ki, ibtidai siniflərin riyaziyyat dərslərində şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılması imkanları böyükdür. Bu imkanlardan düzgün və yerində istifadə etmək müəlli-

min tədris etdiyi fənni yaxşı bilməsindən, o cümlədən, məktəblə ailə arasında əlaqənin səmərəli qurulmasından çox asılıdır.

Fəslin **dördüncü paragrafı** “Texnologiya dərslərində şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında məktəblə ailənin əməkdaşlığının rolu” adlanır. Texnologiya fənninin də ibtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında böyük imkanları vardır. Texnologiya fənni üçün ayrılmış vaxtın yalnız 25-30 faizi nəzəri biliklərə, 70-75 faizi isə imkan daxilində faydalı nəticəsi olan praktik işlərə həsr edilmişdir. I-IV siniflər üçün nəzərdə tutulan Texnologiya fənni ilə bağlı Bakının 20, 44, 13, 158 sayılı məktəblərində aparılan eksperimentlər nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu dərslərdə şagird həyatı, insanları, insani münasibətləri və həm də özünü dərk edir. Bu dərslərdə təlimati, texnoloji vasitələrdən, sxem və diaqramlardan, digər təsviri əyaniliklərdən istifadə etdikdə, şagirdlərin müstəqilliyinə və təfəkkürün fəallaşmasına şərait yaratdıqda, təfəkkürlə əl işi birləşir və nəticədə praktik tapşırıq elmi əsasda yerinə yetirilir. Bu da şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında böyük əhəmiyyət daşıyır. Texnologiya fənninin tədrisi prosesində hər bir mövzunun tərbiyəvi cəhətini nəzərə alaraq dərsin aşağıdakı mərhələlərlə təşkil məqsədə uyğun sayılmışdır.

I mərhələdə keçmiş dərslərdə qazanılan bilik, bacarıqlara istinad edərək, az vaxt ərzində yeni mövzu ilə əlaqə yaradılır.

II mərhələdə yerinə yetiriləcək əmək tapşırığı ilə bağlı təhlükəsizlik texnikasına, gigiyena qaydalarına əməl etməyin yolları göstərilir.

III mərhələdə yeni mövzu ilə bağlı hazırlanacaq əşya məmulatının texnologiyası üzrə giriş müsahibəsi təşkil edilir.

IV mərhələdə şagirdlər onlar üçün ayrılmış iş yerini qaydaya salır və onlara alətlərdən istifadə qaydası göstərilir və izah edilir.

V mərhələdə əşya və məmulatın hazırlanmasında valideynlərin köməyinə imkan yaradılır, onların məsləhətləri dinlənilir.

VI mərhələdə hazırlanmış iş müəllim və valideynlər tərəfindən yoxlanılıb qəbul edilir, şagirdlərin fikirləri dinlənilir, daha hansı işləri görmək arzu və istəkləri öyrənilir, bir-birlərini qiymətləndirmələri təşkil edilir. Bu mərhələlərin hər birində həm didaktik, həm də tərbiyəedici funksiya özünü təzahür etdirir. Dərsin mərhələlərinin hər

biri şagirdləri bilik, bacarıq və vərdişlərlə silahlandırmaqla onların dünyagörüşünü də formalaşdırır. Texnologiya fənni ilə bağlı nəticə olaraq belə qənaətə gəlinir ki:

- Texnologiya fənni şagirdlərdə dünyagörüşünün formalaşdırılmasına kömək edir, onları yaradıcı düşünməyə, fəallığa, yeni iqtisadi şəraitə uyğunlaşdırır, yeni keyfiyyətlərə malik bir şəxsiyyət kimi həyata hazırlayır.

- Texnologiya fənni həyat məqsədlərinin humanistcəsinə əldə olunması çərçivəsində şagirdləri şüurlu surətdə peşə seçməyə hazırlayır.

- Texnologiya dərsləri şagirdlərdə əmək fəaliyyətinin şüurlu surətdə və keyfiyyətlə həyata keçirilməsinə yaradıcı münasibəti formalaşdırır.

- Texnologiya dərsləri şagird fəaliyyətini hərtərəfli inkişaf etdirməklə yanaşı, həm də onlarda dəyişən sosial-iqtisadi şəraitdə uyğunlaşmaq qabiliyyətini yaradır.

- Texnologiya fənni şagirdlərdə dünyagörüşü yaratmaqla onlarda əməksevərlik, sahibkarlıq, kollektivçilik, humanizm, ailəyə hörmət və məhəbbət, davranış mədəniyyətinin münasibətsiz ünsiyyətini tərbiyə edir.

Tədqiqat işinin **üçüncü fəsl** “Sinifdən xaric tədbirlər prosesində kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında məktəblə ailənin birgə işi” adlanır. Fəsil özündə üç paragrafı birləşdirir. Fəslin **birinci paragrafı** “Sinifdən xaric tədbirlərdə şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında məktəblə ailənin birgə fəaliyyətinin rolu” adlanır. Paragrafda göstərilir ki, sinifdən xaric tədbirlər prosesində şagirdlər ictimai faydalı əməkdə iştirak edir, toplanışlarda birlikdə olur, ekskursiyalara gedir, müxtəlif idman növləri üzrə yarışlarda münasibətlər qururlar və birgə fəaliyyətə yönəliirlər. Keçirilən görüşlər, müzakirələr, disputlar, ekskursiyalar, yarışlar və s. sinifdən xaric tədbirlər şagirdlərin həyata, cəmiyyətə, dostla, yoldaşa münasibətdə, davranış tərzində, qarşıda duran işə məsuliyyətlə yanaşmasında ciddi dönüş yaradır. Bütün bunlar şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasına öz təsirini göstərir. Paragrafda sinifdən xaric tədbirlərin məktəb təcrübəsində yayılmış fərdi iş, qrup halında iş, kütləvi iş formalarından və onların mahiyyətindən də bəhs olunmuşdur. Kütləvi

iş formalarından olan əxlaqi söhbətlərin, müzakirələrin, görüşlərin təşkili ilə bağlı keçirilən eksperimentlərin şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında böyük rola malik olduğunu göstərdi.

Fəslin **ikinci paragrafı** “Bədii əsərlərin müzakirəsi zamanı məktəb və ailənin birgə fəaliyyətinin şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasına təsiri” məsələsinin öyrəniləmsinə həsr edilmişdir. Kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşmasında ailə, məktəb və ictimaiyyətin kompleks formada həyata keçirdikləri tədbirlər şagirdlərin dünyagörüşünü formalaşdırmaqla, inkişaf etdirməklə yanaşı, həm də bu prosesdə məktəblilərin mənəvi zənginliyini təmin edən keyfiyyətləri də dəqiqləşdirir. Belə ki, dünyagörüşünə təkcə dünya haqqında ümumi məlumatların məcmusu kimi deyil, həm də irəli sürülmüş fikir, ideyalar, hüquqi və mənəvi normalar, sosial üstünlüklər, sərvətlərə humanist qayğı, həyatda insanın davranış qaydalarının seçilməsinin onun cəmiyyətə və özünə məsuliyyətli münasibətini müəyyən edən nə varsa hamısı kimi baxılır. Paraqrafda göstərilir ki, məktəblərimizdə şagirdlərlə aparılan tərbiyə işini valideynlərin ən yüksək tərbiyəvi təsiri ilə tamamlamaq zərurəti ortaya çıxır. Çünki məktəb və ictimaiyyətin köməyi olmadan ailə ayrılıqda uşaqların dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunmasını təmin edə bilməz. A.S.Makarenko göstərdi ki, müəllim plyus şagird mühiti haqqında təsəvvürdən heç bir üsul çıxarıla bilməz. Tərbiyə işində məktəb, ailə və ictimaiyyətin qüvvəsinə arxalanmaq lazımdır. Uşaqların həyata baxışı və xarakterləri valideynlərin təsiri altında formalaşır. Ailədə yaranan ilk həyat tərz, adət və ənənələr, ailənin ictimai həyat hadisələrinə baxışı və münasibətləri çox vaxt ömrü boyu uşaqların mənəvi dünyasını müəyyən edən həlledici bir amil kimi onların hafizəsindən silinmir. Bu baxımdan da gələcək vətəndaşın yüksək mənəvi saflığa, əxlaqi keyfiyyətlərə malik olması, onların dünyagörüşünün formalaşması ailədə mənəvi tərbiyə işinin düzgün təşkilindən və valideynlərin dünyagörüşü və əxlaqi keyfiyyətlərə malik olmasından asılıdır.

Fəslin **üçüncü paragrafı** “Kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşmasında məktəblə ailənin birgə iş sistemi” adlanır. Paraqrafdan aydın olur ki, hazırkı şəraitdə uşaqların dünyagörüşünü formalaşdırmaq üçün məktəblə ailənin qüvvəsini birləşdirmək istiqamətində bir sıra real imkanlar və onların forma, metodları yaranmış-

dır. Lakin bu imkanlar nə qədər əhəmiyyətli olsa da, öz-özlülüyündə kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında məktəb, ailə və ictimai tərbiyə ocaqlarının, valideyn komitələrinin hamı müəssisələrinin, həddi-buluğa çatmayan uşaqların işi üzrə məşğul olan komissiyaların, həmkarlar təşkilatlarının fəaliyyətlərinin düzgün planlaşdırılmasından və təşkilindən çox asılıdır. Yalnız bu qüvvələrin pedaqoji birliyindən düzgün və səmərəli istifadə olunduqda şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında yüksək müvəffəqiyyət əldə etmək olur. Məktəblə ailənin birgə iş sistemində şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edən amillərdən biri olan zəruri bilikləri valideynlər arasında yaymaqdır. Bu məqsədlə sinif valideyn iclaslarından, şagirdlərin tərbiyəsinə yönələn praktik konfranslardan, valideyn günlərindən, valideynlərlə təşkil edilən fərdi iş formalarından, valideyn universiteti və lektoriyalarının gücündən geniş istifadə etmək vacib məsələlərdən biridir. Şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında, bu istiqamətdə valideynlərin fəallığının təmin edilməsində qarşıda dayanan tələblərə əməl edilməlidir.

- uşaq və valideynlərlə aparılan tərbiyə işinin mərkəzi məktəb olmalıdır;

- məktəb bütün pedaqoji, ictimai qüvvələri, şagird təşkilatlarını birləşdirərək onların məqsədini uşaqların dünyagörüşünün formalaşdırılmasına yönəltməlidir;

- məktəbin rəhbərliyi altında məktəbdənkənar iş üzrə şura yaradılmalı, bu şuranın tərkibinə məktəbin nəzdində fəaliyyət göstərən ictimai təşkilatların, həmkarlar təşkilatı, məktəb valideyn komitəsi, təşkilatçı pedaqoqların nümayəndələri daxil edilməlidir;

- məktəbin ərazisində yerləşən idarə və müəssisələrin hər birində ailəyə və məktəbə yardım şuraları yaradılmalıdır.

Tədqiqat zamanı belə qənaətə gəlmək olur ki, valideynlər, müəllimlər, ictimaiyyətçi tərbiyəçilər bir-biri ilə sıx əlaqədə işlədikdə, tərbiyə etdikləri uşaqlar haqqında ərtaflı məlumatla malik olduqda, onların inkişafında, hərəkətlərində, əhvallarında baş verən dəyişiklikləri vaxtında görə bildikdə və bunları düzgün istiqamətləndirdikdə, tədqiq edilən problemin məqsədinə nail olmaq mümkün olar, şagirdlərin dünyagörüşü düzgün formalaşa bilər.

Tədqiqat işində aşağıdakı **nəticə və təkliflər** irəli sürülmüşdür:

- Respublikamızda həyat tərz, sürətlə inkişaf sübut edir ki, insanların mədəniyyəti, onların təhsili, şüurluluq səviyyəsi yüksək olmazsa, cəmiyyətin tələblərindən irəli gələn vəzifələri həyata keçirmək bir o qədər də asan olmaz. Bu, hər şeydən əvvəl onunla bağlıdır ki, bazar iqtisadiyyatına keçdiyimiz bir dövrdə insanların şüurluluq səviyyəsi artdıqca, onların dünyagörüşü genişləndikcə insanlar arasında yeni münasibətlərin inkişafı və onların yaradıcılıq fəallığı və dünyagörüşü də bir o qədər də artır və inkişaf edir.

- Dünyagörüşü məktəblilərdə aqlına qüdrətinə arxalanaraq həyata, gələcəyə, qurub-yaratmağa möhkəm inam və etiqad bəsləmək hissi formalaşdırır, onlar daim əqidələr uğrunda fəal mübarizə aparır, cəmiyyətdəki yerini müəyyənləşdirməyə çalışırlar. Məhz ona görə də böyüməkdə olan nəslin ilk vaxtlardan dünyagörüşünün formalaşması zərurətinin yaranması bizdən mənəvi cəhətdən pak, əxlaqi cəhətdən təmiz olan, təbiət və cəmiyyətdə baş verən hadisələrdən düzgün nəticə çıxarmağa qabil olan yeni insanın tərbiyə olunmasının yollarını müəyyənləşdirməyi tələb edir.

- Dünyagörüşünə sahib olan kiçik məktəblilər ilk gündən müasir elmi biliklərin təcrübədə yaradıcılıqla tətbiq olunmasını, onun dərinə və şüurla dərk edilib mənimsənilməsinə zərurətə çevirərək onların təfəkkürünün genişlənməsinə, həmçinin aqli əməliyyatın inkişafına nail olmağı tələb edir.

- Müasir dövrdə uşaqların kiçik məktəb yaşlarından dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunması onların mənsub olduğu dövlətin, millətin təhlükəsizliyi və çiçəklənməsi üçün məsuliyyət daşımağı şüurlu dərk etməyə, fəaliyyətlərini müəyyənləşdirməyə istiqamətləndirir.

- Kiçik məktəbyaşlı uşaqların dünyagörüşünün formalaşması ilk günlərdən onlarda dövlətin cari və perspektivli vəzifələrinin həllində fəal iştirak etmək, həmçinin zəhmətsevərlik və sahibkarlıq funksiyasını yerinə yetirmək bacarığından, şüurlu və fəal istifadə etmək vərdişi də vardır.

- Kiçik məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşması ilk gündən onları cəmiyyətdə və təbiətdə baş verən müxtəlif xarakterli hadisələrin mahiyyət və məzmununu dərk etməyə, ayrı-ayrı vəziyyətlərdən səmərəli çıxış yolunu müəyyənləşdirərək, özünün cəmiyyətdəki yerini və həyatı məqsədlərini qiymətləndirib nəticə çıxarmağa istiqad

mətləndirməklə yanaşı, həm də onların gələcək həyat yolunu düzgün müəyyənləşdirmiş olur.

- Bu gün kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşmasında xüsusi aktuallıq kəsb edən ailə ilə məktəbin birgə iş sistemi problemin mahiyyət və məzmununun yeniləşməsi, ölkədə baş verən iqtisadi, siyasi, ideoloji amillərin və ailə münasibətlərinə dair təhsil sahəsində aparılan islahatların günü-gündən genişlənməsi və həmçinin şagirdlərin bilik səviyyəsində qabaqcıl müəllim və valideynlərin iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə olan ehtiyacın zərurətə çevrilməsi vacib şərt kimi öndə gedir.

- Hazırda təhsilimiz demokratik düşüncəli, yurduna, elinə-obasına, milli-mənəvi dəyərlərinə, dövlətinə, xalqına sadıq, öz sərvətini qorumağa hazır olan və yüksək sivilizasiya mövqeyində dayanıb dəsti-xəttini tanıda bilən vətəndaşlar yetişdirilməsinə bu gün də böyük ehtiyac hiss edir. Belə vətəndaşların hazırlanmasında kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşü ruhunda tərbiyə olunması çox vacib şərtidir.

- Qazanılan elmi biliklərdən təcrübədə yaradıcılıqla istifadə olunması, onun dərinlən və şüurlu dərk edilməsi və mənimsənilməsi, kiçik məktəb yaşlı uşaqlarda ilkin dünyagörüşünün formalaşmasını zərurətə çevirir. Bugünkü təhsil sistemi müasir məktəblinin təlim-tərbiyə səviyyəsinin mürəkkəb prinsiplər üzərində qurulmasını, hər bir məktəblinin təfəkkürünün güclənməsini, o cümlədən onlarda əqli əməliyyatın inkişafına nail olmağı tələb edir.

- Müasir dövrdə kiçik məktəbyaşlı uşaqların dünyagörüşünün formalaşması onların mənsub olduğu dövlətin, xalqın inkişafı və çiçəklənməsi üçün məsuliyyət daşımağı şüurlu dərk etməyə istiqamətləndirilməsi günün ən vacib məsələlərindəndir.

- Ailə tərbiyəsinin təsirini özündə saxlayan kiçikyaşlı məktəblilərin dünyagörüşünün formalaşdırılmasında məktəbin ailə ilə əlaqəsi böyük gücə malikdir. Bu əlaqə sistemlilik və ardıcılıq prinsipinə üstünlük verməlidir.

- Pedaqogika tarixində görkəmli pedaqoq və psixoloqların dünyagörüşü ilə əlaqədar irəli sürdüləri maraqlı müddəalar və gəldikləri qənaətlər, əqləbatan və dəyərləli ideyalar çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

- Həmişə olduğu kimi bu gün də ümumi təhsil məktəbləri gənc nəslin həyatında xüsusən onların dünyagörüşünün inkişafında sosial mərhələlərdən biri kimi çıxış edərək onlarda dünyagörüşünün mahiyyət və məzmununu əhatə edən ilkin mənəvi təsəvvürlər və anlayışlar, əxlaqi-etik kateqoriyalar – milli şüur, milli ləyaqət, milli psixologiya, mənlilik, vətəndaşlıq dəyanəti və qeyrəti, dözümlülük, ailəyə qayğı, məhəbbət, şərəf, qeyrət, namus və s. kimi kateqoriyalar məktəblərdə formalaşdırır. Həmçinin məktəblilərdə ailə səadəti, xeyir, şər haqqında, mütərəqqi və mürtəce qüvvələr haqqında, ədalət, ədalətsizlik, sülh, əmin-amanlıq, müharibə, dağıntı, ekoloji çətinliklər, hüquq qanunları, iqtisadi biliklər, qənaət, sadəlik, təvazökarlıq, düzlük və doğruluq və s. haqqında təsəvvür və anlayışlarda məhz bu gün bizim təhsil aldığımız həmin məktəblərdə formalaşdırılır.

- İbtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşünün mahiyyət və məzmununu təşkil edən, onların mənəvi siması olan həyat cəhdləri, cəmiyyətə, adamlara, mənəvi sərvətlərə düzgün və ağıllı münasibəti, hüquq və vəzifələrinin icrası məhz bu prosesdə həyata keçirilir. Buna görə də ümumtəhsil məktəblərinin ümdə vəzifələrindən biri şagirdlərin dünyagörüşünün, onların mənəvi şüurla davranışının sözlə əməli işinin vəhdətini təmin etməkdən, fəal həyat mövqeyini, milli iftixar hissini formalaşdırmaqdan ibarətdir. Həmçinin zərif tellərlə insanları həyata, bir-birinə bağlayaraq onların qəlbində mərhəmət, xeyirxahlıq toxumu əkməkdən, “Azərbaycan xalqının azadlıq və demokratiya ənənələrinə bağlı olan, onların dünyagörüşünü inkişaf etdirən, xalqının milli, əxlaqi, humanist, mənəvi və mədəni dəyərlərinə dərinlən yiyələnən, onu qoruyan və daim inkişaf etdirən, ailəsini, Vətənin, millətini sevən və daim ucaltmağa çalışan, ümumbəşəri dəyərlərə yiyələnən insan yetişdirməkdən ibarətdir.

İbtidai sinif şagirdlərinin dünyagörüşü ruhunda tərbiyəsi həm təlim, həm də dərsləndərkən işlər vasitəsilə həyata keçirilir. Bu işdə I-IV siniflərdə tədris edilən dərsləklərdə verilmiş təlim materialları – folklor nümunələri (nağıllar, bayatılar, tapmacalar, atalar sözləri və s.) rəngarəng hekayələr, mətnlər, görkəmli adamların həyatından bəhs edən parçalar, tarixi faktlar və hadisələr mühüm rol oynayır.

Şagirdlərin dünyagörüşünün genişləndirilməsi üçün valideynlərin müəllimlərlə söhbətləri daimi xarakter daşmalıdır. Məktəblə

ailənin əlaqə formalarından biri də müəllimin şagirdin evinə getməsidir. Əgər müəllimlər müvafiq ailəyə gedərlərsə onların fəallığına, düşüncələrinə, ağılına təsir göstərmiş olarlar ki, bu da şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynaya biləcəkdir.

**Dissertasiyanın əsas nəticələri iddiaçının çap edilmiş əsərlərində əks olunmuşdur:**

1. Əbilova L.A. Yeniyetmə qızların xanımlıq tərbiyəsindən. “Təhsil və cəmiyyət” mövzusunda V Respublika elmi-praktik konf. Bakı, 2013, səh.241-243.

2. Əbilova L.A. İbtidai sinif şagirdlərinin elmi dünyagörüşü ruhunda formalaşdırılmasının mahiyyəti

“Cəmiyyət və təhsilin inkişaf strategiyası” mövzusunda VI Respublika elmi-praktik konf. Bakı, 2014, səh.375-377.

3. Əbilova L.A. “Həyat bilgisi” dərsliklərinin tədrisində ibtidai sinif şagirdlərində dünyagörüşünün formalaşdırılması. “Təhsildə mənəvi-əxlaqi dəyərlər: harmonik şəxsiyyətin inkişafı” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans, Bakı, 2014, səh.122.

4. Əbilova L.A. Dünyagörüşü tərbiyəsi haqqında probleminin qoyuluşu. “Təhsilin inkişaf strategiyası və onun reallaşdırılması” mövzusunda VII Respublika elmi-praktik konf. Bakı, 2015, səh. 469

5. Əbilova L.A. Elmi-pedaqoji ədəbiyyatlarda dünyagörüşü dünyagörüşü probleminin qoyuluşu. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Xəbərləri, Naxçıvan, cild 11, № 1, 2015, səh.23-27.

6. Əbilova L.A. Kiçikyaşlı məktəblilərin elmi dünyagörüşünün formalaşmasında əmək təliminin imkanları. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun Xəbərləri, Naxçıvan, cild 11, № 2, 2015, səh.25-28.

7. Əbilova L.A. Dünyagörüşünün formalaşdırılması təcrübəsindən. “Çağdaş dövr və sosial elmlərin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi-praktik konf. Bakı, 2016, səh. 211-212.

8. Əbilova L.A. Görkəmli pedaqoqların təlim-tərbiyə ideyalarında dünyagörüşü. “Təhsildə pedaqoji yanaşmalar: keçmişin təcrübəsi və gələcəyə baxış” mövzusunda Respublika elmi-praktik konf. Bakı, 2016, səh. 225-226.

9. Абилова Л.А. Роль семьи в формировании мировоззрения учащихся начальной школы на основе образцов устного

народного творчества. Сборник научных трудов. 2016, В. LXX, т.1, стр.31-35.

10. Əbilova L.A. Məktəblilərdə dünyagörüşünün tərbiyəsi məsələləri. “Çağdaş dövr və təhsil” mövzusunda Respublika elmi-praktik konf. Bakı, 2017, səh.234-235.

11. Əbilova L.A. Məktəblilərdə dünyagörüşünün formalaşdırılması imkanları. Pedaqoji Universitetin Xəbərləri, № 1, Bakı, 2017, səh.173-177.

12. Əbilova L.A. Kiçikyaşlı məktəblilərin elmi dünyagörüşünün formalaşmasında əmək təliminin imkanları. Elmi əsərlər, cild 84, № 1, Bakı, 2017, səh.104-106.

13. Əbilova L.A. Kiçik yaşlı məktəblilərin şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasında ailə ilə məktəbin birgə işi. Məktəbəqədər və ibtidai təhsil, Elmi-metodik jurnal, 2023, № 4/245, s.49-61

14. Əbilova L.A. Gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşdırılması. Təhsil İnstitutunun elmi əsərləri, Bakı, 2023, cild 90, № 5, s.70-74

Dissertasiyanın müdafiəsi 30 aprel 2024-cü il tarixdə saat 12.00-da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.15 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Az-1000, Bakı şəhəri, Ü.Hacıbəyli-68.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Kitabxana-informasiya mərkəzində tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 2024-cü il 30 mart tarixdə zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:  
Kağızın formatı: 60x84  
Həcm: 41201  
Tiraj: 100